

ВЕКТОРИ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

VECTORS OF PROSPECTIVE DEVELOPMENT OF THE REGIONS OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

Білик А. В.

Здобувач ступеня доктора філософії з економіки,
Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси, Україна
ORCID: 0000-0002-7272-3190

Бакалінська А. О.

Здобувач ступеня доктора філософії з економіки,
Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси, Україна
ORCID: 0000-0002-8722-2575

Мартінович П. Г.

Здобувач ступеня доктора філософії з економіки,
Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси, Україна
ORCID: 0000-0003-0895-3634

Alla Bilyk

Postgraduate,
Cherkasy State Technological University,
Cherkasy, Ukraine

Anna Bakalinska

Postgraduate,
Cherkasy State Technological University,
Cherkasy, Ukraine

Pavlo Martinovych

Postgraduate,
Cherkasy State Technological University,
Cherkasy, Ukraine

Доведено, що відновлювати економіку України від наслідків суспільно-політичної, фінансово-економічної, екологічної та демографічної криз слід з рівня регіону. Наголошено на тому, що Україна понесла дуже високі втрати від воєнної агресії сусідньої країни. Систематизовано за групами та надано змістовну характеристику основним проблемним ситуаціям та негативним наслідкам від війни для економіки України. Доведено, що кожен регіон буде потребувати певних унікальних рішень та підходів до відновлення власної життєдіяльності. Сформульовано загальні вимоги, виконання яких збільшить шанси на перспективний розвиток економіки всіх регіонів країни у більш короткий термін часу. Обґрунтовано вектори, орієнтація на які вже сьогодні дозволить регіонам України досягти більш швидкого відновлення у повоєнний період.
Ключові слова: Україна; перспективний розвиток; повоєнний період; соціально-економічний розвиток; безпека.

The purpose of the article is to substantiate the vectors of perspective development of the regions of Ukraine in the post-war period. The article proves that during the entire period of independence, Ukraine was under the influence of a whole complex of crisis influences, which no government has managed to overcome to date. The situation in all areas of Ukrainian life has significantly worsened due to the annexation and occupation of part of the territory of Ukraine in 2014 and the full-scale attack of the neighboring aggressor country in February 2022. It has been proven that, regardless of the state of war, to restore the economy of Ukraine from the consequences of socio-political, financial-economic, environmental and demographic crises are still visible at the regional level even today. It was emphasized that Ukraine suffered very high losses from the military aggression of the neigh-

boring country. The main problem situations and negative consequences of the war for the economy of Ukraine are systematized by group and given a meaningful description. Such consequences included: massive military attack and temporary occupation of part of the country's territory; mining by the invaders of a significant territory of the occupied regions of Ukraine; daily devastating shelling by artillery, rocket-bombing and unmanned aerial vehicles; large-scale emigration of the country's population outside Ukraine; internal displacement of the population from regions affected by military aggression; a sharp increase in the unemployment rate of the country's population; change in the available potential of regions and gross regional product. The vectors, the focus on which will allow the regions of Ukraine to achieve faster recovery in the post-war period, have been substantiated.

Key words: *Ukraine; prospective development; post-war period; socio-economic development; security.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна протягом всіх трьох десятиріч незалежності перманентно перебуває під впливом наслідків різного роду та характеру кризових явищ. Так, у різні роки загострення та найбільші складності відчувалися населенням у таких сферах, як фінансово-грошова, майнова, безпекова, соціальна, економічна, демографічна, ринкова, політична, екологічна або охорона здоров'я. Найбільш кричущими й затьожними у часі наслідками такого впливу стали щорічне скорочення чисельності населення, зростання обсягів міграції всередині країни та за її межі та падіння якості й рівня життя простих українців. Всі перелічені наслідки в разі посилюлися через війну, яку проти України розпочала сусідня агресивна країна, а особливо катастрофічною є ситуація у тих регіонах, що розташовані у зоні бойових дій, у прифронтовій зоні, у регіонах, що територіально межують з агресором та на тимчасово окупованих територіях України. За часів війни кардинальним чином змінило ситуацію, що склалася, навряд чи вдасться. Проте у повоєнний період підвищити ймовірність досягнення у короткостроковій перспективі позитивних зрушень в соціально-економічному розвитку України буде вищою за умови, що процеси відбудови країни почнуться безпосередньо на регіональному рівні. Саме тому вже сьогодні необхідно обґрунтувати ті вектори перспективного регіонального розвитку, що дозволять стабілізувати, оздоровити та надати інноваційного імпульсу розвитку економіці нашої країни, що і обумовлює актуальність обраної тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Регіональна економіка є сферою науки, де ведуться доволі активно дослідження і науковцями пропонуються різні інструменти стабілізації ситуації на мезорівні. Протягом поточного воєнного року українські науковці у своїх дослідженнях на регіональному рівні акцентують увагу на трьох основних дієвих важелях, активізація яких має вивести регіональну економіку з кризового стану. Перший важіль пов'язаний з інноваціями. Так, Д. Михайленко, І. Павловська, М. Шавлак та О. Єремєєв

за результатами досліджень доводять, що саме інноваційна складова являється основою регіонального розвитку [1]. Н. Швець підтримує цю тезу та додатково визначає смарт-пріоритети, реалізація яких дозволить підвищити ймовірність побудови в регіоні смарт-спеціалізації [2]. Другий важіль пов'язаний з безпековою складовою. Так, П. Пастушенко, Г. Обиход і Ю. Хвесик акцентують увагу на необхідності забезпечення безпеки регіонів у соціальному, екологічному та економічному розрізах [3]. О. Коваленко та Л. Яценко доводять необхідність забезпечення регіональної продовольчої безпеки, як основи розбудови економіки регіону [4]. Третій важіль пов'язаний з суто соціальною складовою, а саме із зайнятістю. Так, Р. Чорний, Н. Чорна, К. Павлов і М. Коваль розглядають зайнятість населення як основну складову регіонального розвитку [5]. Тоді як Л. Задорожня у своєму дослідженні доводить, що досягти активізації інвестиційного розвитку регіону можливо у першу чергу через поширення явища соціального підприємництва [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Отже, бачимо, що українські науковці у своїх дослідженнях приділяють дуже значну увагу тим інструментам, методам та чинникам, практичне використання яких дозволить стабілізувати соціально-економічний стан та запустити процеси розвитку регіональної економіки. Водночас, у жодному дослідженні, присвяченому даній тематичі не було акцентовано увагу на тих важелях, які будуть найбільш важливими та необхідними саме у повоєнний період, що і обумовило тематику цього дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Статтю присвячено обґрунтуванню векторів перспективного розвитку регіонів України в повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна сьогодні переживає дуже складні часи. 24 лютого 2022 р. кардинальним чином змінило життя українців та внесло руйнівні корективи у сценарії реалізації стратегічних програм розвитку регіонів України через повномасштабний військовий напад сусідньої країни-агресора. При цьому, всі регіони країни хоч і у різному ступені, проте відчули на собі ті чи інші негативні наслідки війни, які на середину вересня 2022 р. за роз-

рахунками Світового банку вимірюються збитками у 349 млрд дол. США [7]. І щоденно ситуація в економіці країни загострюється, посилюються кризові явища, що вимагає від керівництва країни на всіх рівнях прийняття управлінських рішень, які б надали позитивного імпульсу розвитку регіональній економіці вже сьогодні. Дійсно, як показує світовий досвід, криза є періодом великих можливостей [8], втратити які Україна не має права для збереження власної ідентичності та державності. Якщо розпочинати реанімаційні дії та реформи виключно у після кризовий, тобто у повоєнний для України період, то швидко і

у повному обсязі досягти очікуваних позитивних зрушень навряд чи вдасться.

Перед тим, як братися за справу розробки дієвих заходів щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в економіці України та з метою досягнення у цьому успіху, доцільно узагальнити ті групи проблемних ситуацій та негативних для країни наслідків воєнної агресії, на подолання яких і мають у подальшому бути спрямованими зусилля всіх гілок влади та населення. Узагальнення наявних на сьогодні основних груп негативних наслідків війни для України дозволило їх класифікувати наступним чином, табл. 1.

Таблиця 1

Основні групи проблемних ситуацій та негативних наслідків війни для України

Проблемні ситуації	Короткий опис
Масовий військовий напад та тимчасова окупація частини території країни	Під напад потрапили такі області, як Луганська, Донецька, Херсонська, Запорізька, Харківська, Миколаївська, Київська, Сумська, Чернігівська. Частина території постраждалих регіонів на сьогодні є вивільненою ЗСУ від загарбників. Проте на жаль і досі українські землі знаходяться під окупацією (а деякі вже окуповані понад вісім років) і на них ведуться активні бойові дії, щоденно гине мирне населення та військові, руйнується критична, виробнича, культурна та житлово-комунальна інфраструктура
Мінування загарбниками значної за обсягом території окупованих регіонів України	Це веде до надто високого ризику небезпеки для місцевих жителів, фахівців, які відновлюють зруйновану інфраструктуру та українських військових і потребує тривалого часу й значних грошових витрат на повне розмінування деокупованих територій України та одночасно посилює екологічні проблеми країни. За попередніми оцінками фахівців на повне розмінування території України потрібне не менше десяти років
Щоденний руйнівний обстріл артилерією та ракетно-бомбовими ударами	Обстріл ведеться практично у режимі 24 год. по територіям, що межують з актуальною на сьогодні лінією бойових дій або державними кордонами України. Це, у першу чергу, м. Херсон та Херсонська область, м. Харків та область, Донецька область, м. Запоріжжя та область, м. Дніпро та область, м. Миколаїв та область, м. Одеса та область
Обстріл ракетами та безпілотними летальними апаратами	Ведеться по всій території України з метою знищення критичної інфраструктури та унеможливлення життя населення країни в зимовий період на її території
Масштабний виїзд населення країни за межі України	Виїзд населення (у першу чергу, жінок та дітей) у статусі «біженець» відбувається практично зі всіх регіонів країни з метою пошуку можливостей для безпечного життя, через що, за умови неможливості виконувати обов'язки у дистанційному режимі, виникає дефіцит кваліфікованих фахівців та представників унікальних знань і навичок
Внутрішнє переміщення населення з регіонів, які постраждали від військової агресії	Вимушене переміщення населення здійснюється у напрямку до відносно безпечних регіонів України, якими на сьогодні можна вважати Львівську, Закарпатську, Чернівецьку, Тернопільську, Івано-Франківську, Хмельницьку, Черкаську та інші області
Різне зростання рівня безробіття населення країни	Відбувається втрата робочих місць через масштабне руйнування ракетними ударами великих промислових підприємств або перебування виробничих потужностей на окупованій території
Зміна наявного потенціалу регіонів і валового регіонального продукту	Втрата значної питомої ваги промислового потенціалу постраждалих регіонів країни та релокація незначного числа малого та середнього бізнесу до відносно безпечних регіонів України

Джерело: систематизовано авторами.

Важливо також окреслити ті умови, орієнтація на які дозволить наблизити стан стабілізації в економіці різних областей України. Так, першою й обов'язковою для успішного розвитку всіх регіонів України умовою, на основі якої будуть вже ґрунтуватися та реалізовуватися всі подальші рішення щодо відновлення та соціально-економічного розвитку території, має стати забезпечення

безпечного проживання населення та ритмічного функціонування економіки регіону незалежно від рівня зовнішніх загроз. Для цього регіони мають бути забезпеченими достатньою кількістю потужних засобів ПВО та одночасно мати сто відсоткове забезпечення населення надійними бомбосховищами та іншими захисними спорудами-укриттями (обов'язковою умовою має ста-

ти зміна конструкторських та будівельних норм до нового житла – житлові будинки мають бути оснащеними бомбосховищами та бути більш стійкими до зовнішнього впливу). А прикордонні області України, що територіально межують з територіями двох сусідніх країн-агресорів, додатково мають мати надійний технологічний оборонно-захисний бар'єр від будь-яких спроб порушення державного кордону країною-агресором. Для виконання цієї умови мають бути залученими всі потенційні можливості – від власних інноваційних й проривних технологічних розробок і до техніко-технологічної й військової допомоги розвинених країн світу. Особливу увагу тут слід приділити вивченню та перейманню досвіду Ізраїлю. У цьому контексті важливим також є створення безперервних можливостей зв'язку та Інтернету.

Друга умова має торкатися енергетичної безпеки кожного регіону та дотримання цієї вимоги на загально національному рівні. Регіональна влада має розробити стратегії забезпечення власних потреб у енергетичних ресурсах як за рахунок традиційних, так і за рахунок альтернативних джерел енергії. При цьому, в першу чергу, мають бути забезпечені безперебійним енергопостачанням об'єкти критичної інфраструктури регіону. При виконанні цього пункту основну увагу слід приділити не стільки відновленню зруйнованих об'єктів енергетичної системи, скільки будівництву абсолютно нових енергетичних об'єктів, рівень захисту від небезпеки повітряних ударів має бути максимальним. Важливо також Україні продовжувати активну роботу як безпосереднього члена енергетичного Євросоюзу, що має надати доступ до провідних інноваційних технологій у сфері енергетики та мати можливість купівлі-продажу енергії.

І третя умова має бути пов'язаною зі створенням у регіоні стратегічних запасів соціально значущих продуктів харчування та предметів першої необхідності, що дозволить забезпечити життя населення на період непередбачених зривів поставок та тимчасового руйнування логістичних ланцюжків. Особливу увагу тут слід приділити розвитку аграрних регіонів країни та будівництву сучасних та безпечних сховищ для сільськогосподарських продуктів. При цьому пріоритет має надаватися саме розвитку сімейних підприємств.

На основі сформульованих умов виокремимо вектори розвитку регіонів країни, на які має бути зосереджено увагу в повоєнний період:

- відбудова житлово-комунальної та критичної інфраструктури на новітніх засадах та нормах безпеки;
- цілеспрямоване стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу відповідно до ре-

гіональної спеціалізації, що склалася в Україні, що має стати умовою створення нових робочих місць, а отже скорочення рівня безробіття, та забезпечення основних потреб населення країни всіма необхідними групами товарів та послуг власного виробництва і високої якості;

- активізація процесів створення та запровадження інновацій у всі сфери життєдіяльності людини в регіоні, основою чого має стати зростання якості освіти на всіх її рівнях та інтенсивний розвиток науки;

- залучення інвестиційних коштів для розвитку регіональної економіки, для чого можуть бути використані всі можливі механізми (у тому числі і залучення іноземних інвестицій, інвестицій вітчизняних підприємців та коштів населення через облігації);

- збереження та популяризація культурного фонду та спадщини України на основі застосування новітніх технологій та інструментів діджиталізації;

- запровадження комплексних програм, спрямованих на вирішення хронічних екологічних проблем України та проблем, пов'язаних з наслідками війни;

- створення окремої галузі в охороні здоров'я, спрямованої на реабілітацію та покращення рівня ментального та фізичного здоров'я всіх груп населення країни, лікування посттравматичного синдрому.

Реалізувати швидко всі перелічені вектори розвитку, особливо в умовах зруйнованих війною регіонів, дуже складна і тривала у часі задача, проте лише на такому підґрунті стане можливим процес повернення населення, яке виїхало за межі регіону та країни. А це дозволить запуснути з середини процеси відновлення регіональної та національної економіки у повоєнний період.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Для України весь період незалежності був суцільним випробуванням на міцність, і саме сьогодні настав вирішальний час для того, щоб дохідливо довести свою ідентичність та право на свободу. Нажаль це право виборюється безпосередньо на полі бою і Україна через це платить дуже високу ціну, так як гинуть військові та мирне населення. Поточний рік є найбільш складним періодом в розвитку економіки України, коли всі проблеми та больові точки загострилися через неочікуваний масштабний воєнний наступ сусідньої країни, проте саме у кризовий період слід починати заходи, спрямовані на стабілізацію ситуації в країні у різних сферах життєдіяльності. І починати такі дії слід безпосередньо з рівня регіону, так як через війну в країні посилюються процеси диференціації темпів соціально-економічного розвитку на регіональному рівні. В роботі запропоновано вектори

спрямування зусиль регіональної влади, щодо стабілізації ситуації у всіх сферах життєдіяльності на рівні регіону. Кожен вектор має бути поступово втіленим у життя шляхом розробки на його основі конкретних заходів, які мають бути реалізовані

ними на практиці без затримки у часі. Подальші дослідження мають бути спрямованими на побудову дорожньої карти для кожного регіону щодо виведення його з кризового стану та стабілізації ситуації в регіоні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Михайленко Д.Г., Павловська І.Г., Шавлак М.А., Єремєєв О.В. Теоретичні аспекти формування механізму інноваційного розвитку регіонів України. *Бізнес Інформ*. 2022. №8. С. 117-126.
2. Швець Н.В. Регіональний інноваційний розвиток на засадах смартспеціалізації: типологія смартпріоритетів. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. №1. С. 90-102.
3. Пастушенко П.П., Обиход Г.О., Хвесик Ю.М. Безпекові орієнтири сталого соціо-еколого-економічного розвитку: регіональний аспект. *Соціальний калейдоскоп*. 2022. Т. 2, Вип. 1-2. С. 102-112.
4. Коваленко О.В., Яценко Л.О. Оцінка регіональної продовольчої безпеки України на засадах сталого розвитку. *Продовольчі ресурси*. 2022. Т. 10. №18. С. 228-236.
5. Чорний Р.С., Чорна Н.П., Павлов К.В., Коваль М.О. Теоретичні підходи до ролі «зайнятості» як чинника розвитку регіону. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Економічні науки. 2022. №3. С. 29-35.
6. Задорожня Л.М. Роль соціального підприємництва в інвестиційному розвитку регіону. *Науковий вісник Львівської академії*. Серія: Економіка, менеджмент та право. 2022. Вип. 6. С. 45-51.
7. Салліван А., Ржеутська Л. Як війна вплинула на економіку України. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplivnula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>.
8. Захарова О.В., Шумаєва О.О., Соловцова О.П. Управління змінами: навч. посіб. Донецьк: ТОВ «ВРА «Епіцентр», 2013. 301 с.

REFERENCES:

1. Mykhajlenko, D.Gh., Pavlovsjka, I.Gh., Shavlak, M.A., & Jeremjejev, O.V. (2022). Teoretychni aspekty formuvannja mekhanizmu innovacijnogho rozvytku reghioniv Ukrainy [Theoretical aspects of the formation of the mechanism of innovative development of the regions of Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, 8, 117-126. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-8-117-126> [in Ukrainian].
2. Shvecj, N.V. (2022). Reghionalnjnyj innovacijnyj rozvytok na zasadakh smartspecializaciji: typologhija smartprioritytetiv [Regional innovative development based on smart specialization: typology of smart priorities]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbass*, 2, 90-102. doi: 10.12958/1817-3772-2022-1(67)-90-102 [in Ukrainian].
3. Pastushenko, P.P., Obykhod, Gh.O., & Khvesyk, Ju.M. (2022). Bezpekovi orijentyry stalogho socio-ekologhno-ekonomichnogho rozvytku: reghionalnjnyj aspekt [Safety benchmarks of sustainable socio-ecological and economic development: regional aspect]. *Socialjnyj kalejdoskop – Social kaleidoscope*, 2(1-2), 102-112. <https://doi.org/10.47567/bomivit.2-5.2021.08> [in Ukrainian].
4. Kovalenko, O.V., & Jashhenko, L.O. (2022). Ocinka reghionaljnoji prodovoljchoji bezpeky Ukrainy na zasadakh stalogho rozvytku [Assessment of regional food security of Ukraine based on the principles of sustainable development]. *Prodovoljchi resursy – Food resources*, 10(18), 228-236. <https://doi.org/10.31073/foodresources2022-18-22> [in Ukrainian].
5. Chornyj, R.S., Chorna, N.P., Pavlov, K.V., & Kovalj, M.O. (2022). Teoretychni pidkhody do roli «zajnjatosti» jak chynnyka rozvytku reghionu [Theoretical approaches to the role of «employment» as a factor in the development of the region]. *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka»*. Serija: Ekonomichni nauky – *International scientific journal «Internauka»*. Series: *Economic Sciences*, 3, 29-35. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-3-7935> [in Ukrainian].
6. Zadorozhnja, L.M. (2022). Rolj socialjnogho pidpryjemnyctva v investycijnomu rozvytku reghionu [The role of social entrepreneurship in the investment development of the region]. *Naukovyj visnyk Ljotnoji akademiji*. Serija: *Ekonomika, menedzhment ta pravo - Scientific Bulletin of the Flight Academy*. Series: *Economics, management and law*, 6, 45-51. doi: 10.33251/2707-8620-2022-6-45-51 [in Ukrainian].
7. Sallivan, A., & Rzheutsjka, L. (2022). Jak vijna vplynula na ekonomiku Ukrainy [How the war affected the economy of Ukraine]. DW. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplivnula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> [in Ukrainian].
8. Zakharova, O.V., Shumajeva, O.O., & Solovcova, O.P. (2022). Upravlinnja zminamy [Change management]. Donecjk: TOV «VRA «Epicentr» [in Ukrainian].